

ברכת "שהחיינו" בעת הכתרה של רב*

הנני העני ממשע נרעש ונפחד מפחד יושב תהלות ישאל... עמך ישאל אשר שלחוני, אף על פי שאיני קדאי נהגון לך.

ברשות הרבנים הראשיים, רבנים, אבי-מורי, אמי-מורתי, רעייתי ובני המשפחה, חבר-הכנסת, ניסן סלומינסקי, נשיא הטכניון, אנשי ציבור – איש איש לפי מעלתו וכבודו, קהל קדוש.

הגמרא¹ אומרת: "קצרו של דבר: על שלו – הוא אומר: "ברוך שהחיינו וקיימנו"; על שלו ועל של חבירו – אומר: "ברוך הטוב והמטיב".

בהתאם לכך נפסק ברמב"ם² וכן בשולחן ערוך³: "קצרו של דבר, כל דבר טובה, שהיא לו ולאחרים – מברך: הטוב והמטיב, וטובה שהיא לו לבדו – מברך: "שהחיינו". על טובה אישית מברך אפוא: "שהחיינו". למשל, מברכים "שהחיינו" על בית חדש, על בגדים חדשים.

יש הסוברים, שראוי לברך "שהחיינו" גם על ענייני גדולה וכבוד. הנה, ר' אלעזר מגרמיזא, תלמיד ר' יהודה החסיד, כתב⁴, שחתן תורה וחתן בראשית בשמחת-תורה מברכים: "שהחיינו", משום שיש להם הנאה ושמחה מסיום התורה ומהתחלת התורה (אף כי לא נהגו כן).

לפי זה, האם צריך אני היום לברך "שהחיינו"?

אכן, ר' יעקב בן צבי עמדין, היעב"ץ, בספרו "מור וקציעה" כתב, שמי שנתעלה לרבנות ודורש ברבים, יברך, אם יודע בנפשו, שברבנות שלו – כל כוונתו לשם שמים.

דברים אלו מעוררים אצלנו קושי:

תאריכים: דרשה, ברכת שהחיינו, ברכת הטוב והמטיב, "מעמידים".

* הדרשה שנשא המחבר בטקס הכתרתו כרבה של שכונת אחוזה רבתי (ר"ח ניסן, תשס"ג)

1. ברכות נ"ט ע"ב.
2. הלכות ברכות פרק י' הלכה ז'.
3. אורח חיים סימן רכ"ב סעיף א'.
4. בסוף סעיף שע"א של ספרו "הרוקח".

שנתון "מע" – תשס"ד כרך ט'

"שהחיינו" מברכים רק על דבר ראוי. הנה, על החובה לברך "שהחיינו" על בגד חדש – נאמר במשנה ברורה⁵: "ודווקא, אם קנה בגד, שראוי ללבושו תיכף, אבל אם קנה שום דבר, שאינו ראוי ללבושו או להשתמש בו כמו שהוא, רק שצריך ליתן לאומן לתקן, לא יברך: "שהחיינו", עד שעה שילבש הבגד או ישתמש בהכלי".

אם, למשל, הבגד גדול במידותיו ממידות הלוכש, הרי נראה, שלא ראוי לו לברך. יתר על כן, ב"בן איש חי" וב"נהר מצרים" מובא, שמנהג מקובל בעדות ספרד הוא שהקונה את הזכות להוציא את ספר התורה באמירת "כל נדרי", הוא שמברך "שהחיינו", ומוציא את הקהל ידי חובת ברכה.

בנושא זה נשאל הרב עובדיה יוסף, כיצד לנהוג, אם האיש, הזוכה בספר תורה של "כל נדרי", נועל נעלי עור. האם בכל זאת יוכל אותו אדם לברך: "שהחיינו" – כדי להוציא את הקהל ידי חובת ברכה זו?

תשובתו⁶ היא, שאדם כזה, שמרשה לעצמו לעלות ולאחוז בספר התורה, כשהוא נועל נעלי עור בעצם היום הקדוש – דבר, שהוא איסור חמור לכל הדעות – אין ספק, כי אינו ראוי ואינו כדאי לכך.

מכאן, שלאדם שאינו ראוי – אסור לברך: "שהחיינו".

יתר על כן, כאמור לעיל, ה"מור וקציעה" כתב, שמי שנתעלה לרבנות ודורש ברבים – יברך, אם יודע בנפשו, שכל כוונתו לשם שמים ברבנות שלו. מי יכול להעיד זאת על עצמו?

אכן, בשו"ת "חתם סופר"⁷ מסופר, שהגאון ר' דוד שטרויז כ"ץ זצ"ל שהיה בפרנקפורט, ונקרא לשרת ברבנות בפולדה, החל בדרשתו בציטוט הפסוק⁸: "וַיְבָרֶךְ דָּוִד אֶת ה' לְעֵינֵי פֶלֶא הַקֹּהֵל נִי אֶמָר דָּוִד: בְּרוּךְ אַתָּה, ה', אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, אֲבִינִי, מְעוֹלָם וְעַד עוֹלָם", ואחרי שאמר "בְּרוּךְ אַתָּה ה'", סיים "שהחיינו" וכו'. ואומר החתם סופר, שנראה, שהוא היה מסופק וחש לברכה לבטלה, ועל כן עשה כנ"ל.

לכן, אם בגאונים וגדולים כך – נראה פשוט, שאיני יכול לברך היום: "שהחיינו".

אך אולי ניתן להציע כיוון אחר:

ישנו כלל הלכתי, האומר: "הכל הולך אחר המעמיד". מקורה של הקביעה הוא בטומאת כלים,

5. סימן רכ"ג ס"ק י"ז.

6. שו"ת "יחווה דעת" חלק א' סימן ס'.

7. חלק א' (או"ח) סימן קנ"ו (מצוטט גם בשו"ת "מנחת יצחק" חלק א' סימן א').

8. דברי הימים א' פרק כ"ט, י.

שנתון "ye" – תשס"ד כרך ט'

כמופיע בגמרא מסכת שבת⁹. שם נקבע, כי כלי, שניקב והנקב נסתם באמצעות חומר אחר – אופיו של הכלי (כלי חרס או מתכת) לצורך ענייני טומאה וטהרה ייקבע ע"י החומר, שסתם את הנקב, שכן הוא המעמיד את הכלי.

כלל זה הורחב לעניינים הלכתיים נוספים:

למשל, כלי מתכת וזכוכית, שהיו של גוי – צריכים טבילה. לעומת זאת, כלי עץ אינם טעונים טבילה.

מה דינו של דלי עץ, המחוזק מבחוץ בחישוקי מתכת? לכאורה, הכלי עצמו עשוי מעץ, אך הרא"ש אומר¹⁰, שיש שהיו רוצים לומר, שכלים, שיש להם חישוקים של ברזל, כגון דלי שמעמידים אותו – טעונים טבילה, לפי שהכל הולך אחר המעמיד.

דוגמה נוספת בעניין אחר – איסור גבינות של נכרים. במשנה¹¹ מובא: אָמַר רַבִּי יְהוֹדָה: שְׂאֵל רַבִּי יִשְׁמַעֵאל אֵת רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, כְּשֶׁהָיוּ מְהַלְכִין בְּדֶרֶךְ. אָמַר לוֹ: מִפְּנֵי מָה אֶסְרוּ גְבִינֹת שֶׁל גּוֹיִים. אָמַר לוֹ: מִפְּנֵי שְׂמַעְמִידִין אוֹתָהּ בְּקִבָּה שֶׁל נְבִלָה.

אָמַר לוֹ: נִהְלֵ אֶקְבַּת עוֹלָה חֲמוּרָה מְקַבֶּת נְבִלָה, וְאָמְרוּ: כִּי הֵן שֹׁדְעוֹתוֹ יָפָה – שׁוֹרְפָה חֲזָה...

(תזר) וְאָמַר לוֹ: מִפְּנֵי שְׂמַעְמִידִין אוֹתָהּ בְּקִבַּת עֲגָלִי עֲבוּדָה זָרָה. אָמַר לוֹ: אִם כֵּן, לָמָּה ל' אֶסְרוּהָ בְּהִנָּאָה?

הַשִּׂיאוֹ לְדַבָּר אַחֵר. אָמַר לוֹ: יִשְׁמַעֵאל, אָחִי, הֵיאָךְ אַתָּה קוֹרָא¹²: כִּי טוֹבִים ד' דִּיךְ מִיָּיִן, אוֹ כִּי טוֹבִים דוֹדִיךְ? אָמַר לוֹ: כִּי טוֹבִים ד' דִּיךְ. אָמַר לוֹ: אִין הַדְּבָר כֵּן, שְׁהָרִי חֲבָרוּ מְלַמֵּד עֲלֵיו: לְרִיחַ שְׂמָנִיךְ טוֹבִים.

ר' עובדיה מברטנורא מסביר שם, כי "השיאו לדבר אחר – לא רצה להגיד לו טעמו של דבר, מפני שעדיין לא עברו שנים עשר חודש (אחרי) שנגזרה גזרה זו, וחכמים אינם מגלים טעמי גזרותיהם, עד שיעברו שנים עשר חודשים – עד שתתפשט גזרתן, כדי שאנשים, שטעם הגזרה לא יראה להם, לא יבואו לזלזל בה. הטעם האמיתי לאיסור גבינות של נכרים הוא, מפני שמעמידין אותה בעור קיבה של שחיטת נכרים שהיא נבילה. ר' עובדיה מסביר, שמשום בשר בחלב – לא היה אסור, כיוון שבשר בפני-עצמו אינו אסור בחלב אע"פ שמעמידו, עד שייתן בו טעם, אבל דבר של איסור מעיקרו – כשחיטת נכרים שהיא נבילה – אסור בהיתר, אע"פ שאינו נותן בו טעם, כל זמן שהוא מעמיד, כיוון שהכל הולך אחר המעמיד".

9. ט"ו ע"ב (ודומה לו במסכת שבת דף ס' ע"א).

10. על עבודה זרה פרק ה' סימן ל"ה.

11. עבודה זרה פרק ב' משנה ה'.

12. שיר השירים א', ב.

ועוד דוגמה: רבי ישראל בן פתחיה איסרליין נדרש¹³ לשאלה, אם מותר לשנות את ייעודם של הכלונסאות, המעמידים את הפרוכת של ארון הקודש, ולייצר מהם ריקועי מתכת לסימון ספרי התורה לקריאה. מסקנתו היא, שאין לעשות כך, כיוון שהכלונס מעמיד את הפרוכת, ויש לומר, שהוא כמו הפרוכת עצמה, שהרי הכל הולך אחר המעמיד, ואין להורידו מקדושתו.

מצינו שימושים מושאלים בַּפְּלָל: "הכל הולך אחר המעמיד" גם בנושאים לא הלכתיים:

למשל, הראב"ד, המחזק את ידי המקפידים להבין את האמור בספרים ללא היזקקות לתיקונים, אומר¹⁴: "ומי שמעמיד הגירסא כמות שהיא בכל הספרים בלי חסרון ויתרון – הכל הולכין אחר המעמיד".

נחזור לענייננו. אמרנו, שהעומד אינו ראוי לברך: "שהחיינו", אך "הכל הולך אחר המעמיד", ולכן צריך לבחון את המעמיד ולראות, אם הוא ראוי.

כאשר אני עומד היום ומקבל את הרבנות על שכונת אחוזה רבתי, ישנם חמישה מעמידים ברבדים שונים.

המעמיד הראשון:

המדרש אומר¹⁵: "כִּי מְרֵאשׁ צָרִים¹⁶ – אלו האבות, וּמְגַבְעוֹת אֲשׁוּכְנֵי¹⁷ – אלו האמהות". סוד כוחו ועמידתו של העם ככלל, ושל כל אחד ואחד כפרט, הוא הכוח, שאנו יונקים מן הדורות הקודמים:

אתמול היה יום הזכרון של סבי, אבי-אבי, ר' משה הרשקוביץ ז"ל. עד גיל שמונה השתעשעתי על ברכיו של סב-אמי, הרב ישראל-דוד שלזינגר זצ"ל, אב"ד בודפסט ואח"כ רב בחולון, שהיה דור אחד עשר, בן אחר בן, לר' מרדכי יפה "בעל הלבושים". הגמרא אומרת¹⁸, שתורה מחזרת על אכסניה שלה. בהתאם לכך, ניצבים פה ומעמידים אותי היום אבות-אבותי, וביניהם ר' שמואל הלוי, בעל "מחצית השקל", ר' עקיבא איגר, ר' יאיר-חיים בכרך, בעל "חוות יאיר", בעל "הלבושים", המהר"ל מפראג, ועד דוד המלך. גם אם העומד אינו ראוי, המעמיד הזה בוודאי ראוי הוא.

המעמיד השני:

הגמרא אומרת¹⁹: "שלושה שותפין יש באדם: הקב"ה ואביו ואמו". אביו ואמו של אדם הם גם

13. "תרומת הדשן" חלק ב' סימן רכ"ה.

14. שו"ת הראב"ד סימן ל"ז.

15. מדרש תנחומא בלק י"ב ועוד.

16. במדבר כ"ג, ט.

17. שם

18. בבא מציעא פ"ה ע"א.

19. קידושין ל' ע"ב וכן נדה ל"א ע"א.

שנתון "ye" – תשס"ד כרך ט'

בכלל המעמיד הקודם, אך יותר מכך, שהרי הם המעצבים בפועל את דמותו של אדם. הדברים נכונים לגבי אב ואם בכלל, ובמיוחד לגבי אבי-מורי ואמי-מורתי: שניהם אודים מוצלים מאש השואה הנוראה, שזכו לעלות ארצה, ליטול חלק פעיל במערכה על קוממיותה של מדינתנו, ולהיות שותפים פעילים בבניין ארץ ישראל לעם ישראל על-פי תורת ישראל, ולתרום לבטחון המדינה, לחינוך ולכלכלה. הוריי הם שהתוו את דרכי וניתבו את אורחותי, והם ממשיכים ללוותני בעצה ובהדרכה גם היום. הזכות המלאה על בחירתי והליכתי בדרך, המשלבת תורה ומדע – שמורה להם. והמעמיד הזה – ראוי הוא.

המעמיד השלישי:

ידועים דברי ר' עקיבא לתלמידיו על רחל רעייתו²⁰: "שלי ושלכם – שלה הוא". דבריו של ר' עקיבא לא נאמרו לתפארת המליצה. זאת אמת, המוסברת במקום אחר בגמרא²¹: "גדולה הבטחה, שהבטיחן הקדוש ברוך הוא לנשים יותר מן האנשים, שנאמר²²: "נָשִׁים שְׂאֲנָנוֹת, קִמָּה, שְׂמַעְנָה קוֹלִי, בְּנֹחַת בְּטָחוֹת, הֶאֱזָנָה אִמְרָתִי". אמר ליה רב לרבי חייא: נשים – במאי זכיין? באקרוי בנייהו לבי כנישתא ובאתנוי גברייהו בי רבנן ונטרין לגברייהו עד דאתו מבי רבנן". (= נשים – במה הן זוכות להבטחה זו? בהבאת בניהן לקראו במקרא ובשליחת בעליהן ללמוד בבית-המדרש ובהמתנה לבעליהן, עד שהם באים מבית-מדרש). בעלי-המוסר מסבירים את שאלתו של רב: כיצד ייתכן, שזכותן של הנשים גדולה יותר, והרי הן העוזרות לבעליהן ובניהן ללמוד תורה, אך בכל זאת, זכות הלומדים עצמם נראית גדולה יותר, שהרי²³ "נתלמוד תורה כנגד פלם?"

התשובה היא, כפי שמסביר ר' אליהו לאפיאן: אצל הלומד יש גם רגעים של בטלה מלימוד: לא כל הזמן, שהוא אמור להקדיש ללימוד, אכן מנוצל ללימוד, ועל הזמן הלא מנוצל – אין לו כל שכר. לעומת זאת, רעייתו, המקבלת על עצמה את עול הבית והמשפחה בעת היותו לומד, אצלה – במשך כל הזמן הזה היא צריכה להתמודד עם הדברים לבדה, "ללא הנחות". לכן, היא מקבלת שכר על מלוא הזמן, ואם כן – "גדולה הבטחה, שהבטיחן הקדוש ברוך הוא לנשים, יותר מן האנשים".

רבים שואלים: איך ניתן להספיק ולעשות בתחומים רבים כל-כך?

אין לנו אפשרות להרחיב את המצע של 24 שעות היממה. ממילא, כאשר עוסקים בדבר אחד – הרי דבר זה בא על חשבון דבר אחר. מטבע הדברים, עשייתנו הרבנית מתמקדת בשעות הלילה ובשבתות – זמנים, המוקדשים אצל רוב האנשים למשפחה. הזכות הגדולה היא אפוא של המעמיד, המאפשר את הדבר, של רעייתי וילדי. אני מדגיש את המילה "רעייתי", שהרי כל זה בצד מלאכת

20. כתובות ס"ג ע"א וכן נדרים נ' ע"א.

21. ברכות י"ז ע"א.

22. ישעיה ל"ב, ט.

23. פאה פרק א' משנה א'.

הקודש של ניהול חטיבת ביניים ובי"ס תיכון של חינוך מיוחד. זאת ועוד – זכרתי לכתך אחרי במדבר, בארץ לא זרועה. ומעל לכל זאת, זכינו ב"ה לשותפות מלאה, בדעה ובמעש, בכל הליכותינו – שותפות, שהיא תנאי הכרחי לעשייתנו. לכן, להוי ידוע, שכל מה שיש לי, לא רק בתורה, אלא גם במדע – שלה הוא. והמעמיד הזה ראוי הוא.

המעמיד הרביעי:

המשנה אומרת²⁴: "כָּפֶן גְּמְלִיאֵל, בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יְהוּדָה הַנָּשִׂיא, אָמַר: יָפָה תִלְמוּד תּוֹרָה עִם דָּרָךְ אֶרֶץ, שְׂפִיגֵעַת שְׁנֵיהֶם מְשַׁפְּחַת עוֹן. וְכָל תּוֹרָה, שְׂאִין עִמָּה מְלָאכָה – סוּפָה בְּטִלָּה וְגוֹרְכַת עוֹן". פירוש המונח "דרך ארץ" כאן, כפי שמסבירים, בין היתר, מחזור ויטרי לר' שמחה מויטרי (מתלמידיו של רש"י), פירוש רבינו יונה על אבות, מגן אבות לרבי שמעון בן צמח דוראן על אבות הוא "מלאכה, סחורה, מקצוע". מלאכתו של אדם, העיסוק במקצועו, הם המעמידים את תורתו. זכות גדולה היא לי להיות קשור אל הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל – זה כ-30 שנה, כסטודנט לכל שלושת התארים, וכיום כחבר סגל ודיקן. הטכניון, המיוצג כאן ע"י נשיאו, אינו רק בגדר מקום עבודה: זהו מוסד מדעי, מן המכובדים והמובילים בעולם, סמל למצוינות, העוסק בקידום חזית הידע האנושי, במחקר ובהוראה. בעבורי הוא חלק בלתי נפרד מן ההווה, מן השילוב ההכרחי של תורה ומדע. לעיסוקי במוסד, בכל רמ"ח אברי – חלק חשוב בהעמדת תורתו. והמעמיד הזה ראוי הוא.

והמעמיד החמישי:

אני עומד היום ומקבל את הרבנות על שכונת אחוזה רבתי, ובפשט – המעמיד הוא קהילת אחוזה. כל מה שאומר על קהילת אחוזה רבתי – יהיה בבחינת מקצת שבחה, שכן היא מצויינת בכל שלושת הדברים, שהעולם עומד עליהם: זאת קהילה נדירה ביופיה ובאיכויותיה, קהילה מכובדת ומיוחסת של בני-תורה תלמידי-חכמים, של גומלי חסדים, של מצויינים בדברים שבין אדם לחברו ובדברים שבין אדם למקום, ושל עוסקים בצורכי ציבור באמונה.

זכתה קהילה להיות במשך יותר מ-40 שנה תחת הנהגתו של מורה מורנו, הרב בנימין זאב בנדיקט זצ"ל, איש תורה ומדע, גאון בש"ס, ברמב"ם ובפוסקים. בתקופה זאת התפתחה כאן דוגמה נדירה של "מאן מלכי? רבנן", או כלשון הגמרא²⁵: "מנא לך, דרבנן איקרו מלכים? ... דכתיב²⁶: 'בי מלכים ימל'כו וגו'". ואל היחס המיוחד הזה, בין רב וקהילה, נשאבנו גם אננו. ומעל לכל זה, תוכה של קהילה – רצוף אהבה, האהבה, אשר בה מחבקים כאן את האדם, באשר הוא אדם – בכלל, ואותנו – בפרט. איני יודע, במה זכיתי לשבת על כס הרבנות בקהילה כזאת. גם אם העומד אינו ראוי – המעמיד הזה בוודאי ראוי הוא.

24. מסכת אבות פרק ב' משנה ב'

25. גיטין ס"ב ע"א.

26. משלי ח', טו.

שנתון "מע" – תשס"ד כרך ט'

בסיכומם של הדברים, המעמידים – כולם ראויים, ואם כן, אם "הכל הולך אחר המעמיד", אולי היינו יכולים למצוא פתח להתיר לברך במעמד זה: "שהחינו".

דא עקא, בנושא ברכת "שהחינו" המצב שונה: ברכת "שהחינו" היא ברכה אישית על שמחה אישית, גדולה אישית. ברגע שלעניין יש שותפים נוספים, הרי, כפי שראינו בתחילה, אין מברכים כלל "שהחינו", אלא ברכת הטוב והמטיב.

בשאלה הזאת, התחבט רבי אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל לפני 82 שנה – עם בחירתו לרב הראשי הראשון של א"י. הדברים, שאמר הרב קוק בעת הכתרתו, נראים, כאילו יועדו וכוונו למעמד שלנו, לערב הזה.

וכך אמר הרב: "יודע אני בעצמי, כי אין אני ראוי לכל הכבוד הרב, שהנחילו אותי הערב הזה, והרבה אני מצטער, על שמעריכים אותי יותר מכפי שהנני באמת וחולקים לי כבוד יותר מאשר אני ראוי. הלכך, אין אני יכול לברך ברכת "שהחינו" בשם ומלכות, אבל רגשי הידידות והאהבה, שמצאתי בקהל הנאספים, משמחים אותי, ויש כבר ספק ברכה. על כן אברך בלי שם ומלכות".

הרב קוק היטיב ממני לבטא את רגשותי שלי, היום.

יהי רצון מלפניך ה' אלקי, שלא יארע דבר תקלה על ידי, ולא אכשל בדבר הלכה, שלא אומר על טהור – טמא, ועל טמא – טהור, ולא על מותר – אסור, ולא על אסור – מותר, וישמחו בי חבריי, ואל ייכשלו חבריי, ואשמח בהם²⁷.

"ברוך שהחינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה".

27. על-פי הגמרא בברכות כ"ח ע"ב והרמב"ם בהלכות ברכות פרק י' הלכה כ"ג.

